

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΕΛΕΝΗΝ ΕΠΙΘΥΜΕΙ ΘΕΑΣΑΣΘΑΙ:
ΑΠΟ ΤΑ ΚΥΠΡΙΑ ΣΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ

Αντικείμενο της μελέτης αυτής είναι η σύντομη αναφορά που γίνεται στη Χρηστομάθεια του Πρόκλου σε μια συνάντηση Αχιλλέα και Ελένης ως επεισόδιο των *Κυπρίων* επών.

Unus testis, bonus testis: η αξιοπιστία της μοναδικής πηγής¹

Το πρώτο ζήτημα που πρέπει να εξετάσουμε είναι θεμελιώδες, καθώς μια πιθανή αρνητική απάντηση καθιστά όλο τον προβληματισμό μας χωρίς νόημα. Το ζήτημα αυτό σχετίζεται με την ακρίβεια της πληροφορίας του Πρόκλου. Αν ο Πρόκλος δεν συμβουλευτήκε τα ίδια τα *Κύπρια* αλλά είχε στη διάθεσή του κάποια επιτομή τού ίσως απολεσθέντος κατά τον 5ο αι. π.Χ. έπους, τότε μπορούμε να θεωρήσουμε πιθανό ότι η ερωτική (όπως θα δείξουμε) συνάντηση ανάμεσα στον Αχιλλέα και στην Ελένη απηχεί τις αισθητικές αντιλήψεις μιας νεότερης εποχής και είναι δυνατόν, κατά συνέπεια, να αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη.²

Ευχαριστώ τα μέλη της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού για τη συμβολή τους στην αρτιότερη παρουσίαση αυτής της μελέτης. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον καθηγητή Α. Ι. Βοσκό (για την πρόσκληση να συμμετάσχω στην ημερίδα που διοργάνωσε το Πανεπιστήμιο Αθηνών στις 26 Νοεμβρίου 2002 στο πλαίσιο των εορταστικών εκδηλώσεων του 15^{ου} Πολιτιστικού Τριμήνου για την Κύπρο), τις συναδέλφους Ν. Κούρου, Α. Καμαρέτα, Θ. Χριστοπούλου-Μικρογιαννάκη (για κάποιες βιβλιογραφικές συμπληρώσεις), τον συνάδελφο Ι. Κωνσταντάκο που διάβασε μια πρώτη μορφή της εργασίας μου κάνοντας χρήσιμες υποδείξεις καθώς και τον Β. Βαϊόπουλο (που μου εξασφάλισε φωτοτυπία της δυσεύρετης στην Ελλάδα διατριβής του Κ.-Η. Thomberg για τον Πτολεμαίο Χέννο). Για όσα σφάλματα παραμένουν, η ευθύνη είναι, βεβαίως, δική μου.

Το ομηρικό κείμενο που χρησιμοποιείται σ' αυτήν την έκδοση είναι αυτό του Μ. L. West, *Homeris Ilias*, vol. I: rhapsodiae I-XII [Bibliotheca Teubneriana], Στουτγάρδη - Λειψία 1998, vol. II: rhapsodiae XIII-XXIV [Bibliotheca Teubneriana], Μόναχο-Λειψία 2000.

1. Ο υπαινιγμός στο γνωστό ρητό *unus testis, nullus testis* είναι, βέβαια, και προφανής και εξεκαμμένος.

2. Τέτοιου είδους «ενστάσεις» έχουν διατυπωθεί από τους Α. Rzach, «Kyklos», *RE* IX.2 (1922) 2391 (που παραπέμπει στο λήμμα «Helene», του Ε. Bethe, *RE* VII.2 [1912] 2828), J. Forsdyke, *Greece before Homer*, Ν. Υόρκη 1956, σ. 131, J. Griffin, «The Epic Cycle and the Uniqueness of Homer», *JHS* 97 (1977) 39-53 [43-45], και F. Jouan, «Le Cycle épique: État des questions», *Association Guillaume Budé, Actes du Xe Congrès*, Παρίσι 1980, σσ. 83-104 [102].

Το ερωτικό στοιχείο στα Κύκλια έπη πρέπει να ήταν υπαρκτό αλλά όχι εξαιρετικά διαδεδομένο. Εκτός από τη συνάντηση Αχιλλέα και Ελένης, γνωρίζουμε πως ο Θερσίτης είχε λαιμοκοπήσει τον Αχιλλέα για την ερωτική έλξη που του ασκούσε η βασίλισσα των Αμαζόνων Πενθεσίλεια.³ Σύμφωνα μάλιστα με τον Κόιντο Σμυρναίο (Τὰ μεθ' Ὅμηρον, 1.671-674) καὶ δ' Ἀχιλεὺς ἀλίαστον ἔῳ ἐνετείρετο θυμῷ, | οὐνεκά μιν κατέπεφνε καὶ οὐκ ἄγε διὰν ἄκοιτιν | Φθίην εἰς εὐπωλον, ἐπεὶ μέγεθός τε καὶ εἶδος | ἔπλετ' ἀμώμητός τε καὶ ἀθανάτησιν ὁμοίη.⁴

Η συνάντηση Αχιλλέα και Ελένης στα Κύπρια θα μπορούσε επίσης να συγκριθεί με άλλες σχετικές σκηνές ερωτικού περιεχομένου που μαρτυρούνται από τις περιλήψεις των Κυκλίων επών που παραδίδει ο Πρόκλος. Έχουμε ήδη αναφερθεί στο επεισόδιο της Αιθιοπιδας, όπου ο Θερσίτης χλευάζει τον Αχιλλέα για τον φημολογούμενο έρωτά του προς την Πεν-

3. Βλ. Πρόκλου Χρηστομάθεια, 172.6-8 Seve.: καὶ Ἀχιλλεὺς Θερσίτην ἀναίρει λαιδορῆ-
θείς πρὸς αὐτοῦ καὶ ὀνειδισθεὶς τὸν ἐπὶ τῇ Πενθεσίλειᾳ λεγόμενον ἔρωτα· καὶ ἐκ τούτου
στάσις γίνεται τοῖς Ἀχαιοῖς περὶ τοῦ Θερσίτου φόνου. Βλ. επίσης: (1) τα αρχαία σχόλια
στον στίχο 445 του Φιλοκτήτη του Σοφοκλή (364, 13-15 P. N. Parageorgius, Lipsiae, BT,
1888): φονευθείσης γὰρ τῆς Πενθεσίλειας ὑπὸ Ἀχιλλεὺς ὁ Θερσίτης δόρατι ἐπληξε τὸν
ὀφθαλμὸν αὐτῆς· διὸ ὀργισθεὶς ὁ Ἀχιλλεὺς κονδυλοῖς αὐτὸν ἀνείλεν. (2) Απολλοδώρου Επι-
τομὴ 5.1: Πενθεσίλεια, Ὀτρῆρης καὶ Ἄρεως, ἀκουσίως Ἰππολύτην κτείναςα καὶ ὑπὸ Πριά-
μου καθαρθεῖσα, μάχης γενομένης πολλοὺς κτείνει, ἐν οἷς καὶ Μαχάονα· εἶθ' ὕστερον θνή-
σκει ὑπὸ Ἀχιλλεὺς, ὅστις μετὰ θάνατον ἔρασθεις τῆς Ἀμαζόνος κτείνει Θερσίτην λαιδοροῦ-
ντα αὐτὸν ... (3) Ευστάθιος, στο Β 220 (208,1-3 M. van der Valk, Eustathii commentarii ad
Homeri Iliadem pertinentes, Lugduni Batavorum, Brill, 1971): Ἡ δὲ νεωτέρα ἱστορία καὶ ἀναι-
ρεθῆναι τὸν Θερσίτην ὑπ' Ἀχιλλεὺς λέγει κονδυλισθέντα, ὀπηνίκα τὴν Ἀμαζόνα Πενθεσί-
λειαν ἐκεῖνος ἀνελὼν οἶκτον ἔσχεν ἐπὶ τῇ κειμένῃ. (4) Τζέτζης, στην Αλεξάνδρα του Λυ-
κόφρονος, 999 (E. Scheer, Lycophronis Alexandra, ii, Scholia continens, Berolini 1908): (α) μετὰ
θάνατον Πενθεσίλειας ἠράσθη αὐτῆς ὁ Ἀχιλλεὺς, ὁ δὲ Θερσίτης λαθὼν ἐξώρυξε τοὺς
ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, ὁ δὲ νεανίας ὀργισθεὶς ἀνείλεν αὐτῷ πληγὰς κονδύλω, οἱ δὲ τῷ δόρατι
(312, 4-11) / (β) οἱ μὴ εἰδότες φασὶν Ἀχιλέα ἀνελόντα Πενθεσίλειαν μετὰ θάνατον αὐτῆς
ἐρασθῆναι, ἧς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Θερσίτης λαθὼν ἐξώρυξεν. ὁ δὲ Ἀχιλεὺς ὀργισθεὶς ἀνείλεν
αὐτὸν κατὰ τοῦτον μὲν πληγὰς δόρατι, κατ' ἐμὲ δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς κονδύλω ἦτοι γρόνθω
μηδὲ διὰ τὸ ἐξορύξαι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀλλ' ὅτι αἰσχροὺς λόγους κατ' Ἀχιλέως ἀπέρριπτεν
ὡς δῆθεν ἐρῶντος συγγενέσθαι νεκρᾷ τῇ Πενθεσίλειᾳ. (312, 4-17) / (α)+(β): ἀντιμαχρησά-
μενος γὰρ Ἀχιλεὺς ἐκεῖνη καὶ πολλακίς ὑπ' αὐτῆς ἠττηθείς, μόλις δὲ ποτε περιγενομένος
καὶ ἀνελὼν αὐτὴν θαυμάζων τὴν ῥώμην ἐκεῖνης ὁμοῦ καὶ τὸ κάλλος καὶ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλι-
κίας ἐδάκρυε καὶ τοὺς Ἕλληνας παρεκάλεε ταφῆς ἀξιοῦν τὴν νεάνίδα. ἐφ' οἷς Θερσίτης
συμπλάτταν καὶ λέγων μῖξεις ἀθέσμοις καὶ ἔρωτας γρόνθω ὑπ' αὐτοῦ πληγῆσι ἀναίρειται
(312, 18-24). (5) αρχαία σχόλια στο Β 220 της Ιλιάδος (I, 231 [H. Erbse, Scholia Graeca in
Homeri Iliadem, Berolini, Walter de Gruyter, 1963]): ὅτι Ζηνόδοτος τοῦτον καὶ τοὺς μετ'
αὐτὸν τρεῖς (B 221-3) ἠθέτηκεν. πρὸς ὑπόθεσιν δὲ τινα λέγονται. Για τον θάνατο του Θερ-
σίτη βλ. επίσης: (α) A. R. Sodano, «Il mito di Penthesilea nel μεθ' Ὅμηρον di Quinto Smirneo»,
Annali Fac. Lett. Filos. Napoli 1 (1951) 55-79 [68 x.e.], (β) F. Vian, Recherches sur les Postho-
merica de Quintus de Smyrne, Παρίσι 1959, σσ. 20 x.e., (γ) Griffin, ὀ.π., 44 x.e.

4. Για τον Κόιντο Σμυρναίο χρησιμοποιώ την έκδοση του F. Vian, Quintus de Smyrne. La suite d'Homère, τ. I, Παρίσι, έκδ. Budé, 1963.

θεσίλεια, και το πληρώνει με τη ζωή του. Το στοιχείο που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περίπτωση αυτή είναι ότι μετά τον φόνο του Θερσίτη ακολουθεί *στάσις* των Αχαιών εναντίον του Αχιλλέα.

Στην Τηλεγόνεια ή Τηλεγονία, οι διπλοί γάμοι Τηλέγονου-Πηνελόπης και Τηλέμαχου-Κίρκης πραγματοποιούνται μετά τη μεταφορά της Πηνελόπης και του Τηλέμαχου (και βεβαίως του ίδιου του Τηλέγονου) στην Αιαία⁵, το νησί τής Κίρκης, η οποία τους προσφέρει αθανασία.⁶

Τόσο στο πρώτο όσο και στο δεύτερο από τα προαναφερθέντα ερωτικά επεισόδια, υπάρχουν στοιχεία παρεμφερή⁷ με αυτά που εντοπίσαμε στη σκηνή τής συνάντησης Αχιλλέα και Ελένης στα Κύπρια. Το αποτέλεσμα της δολοφονίας του Θερσίτη από τον Αχιλλέα είναι η *στάσις* τού στρατού, ενώ στα Κύπρια το αποτέλεσμα της συνάντησης Αχιλλέα και Ελένης είναι η προσπάθεια του Αχιλλέα να σταματήσει τη *στάσιν* τού στρατού που (όπως και στο Β της Ιλιάδας) προσπαθεί να επιστρέψει στην Ελλάδα. Οι δύο αυτές σκηνές είναι αντιστρόφως ανάλογες ως προς τα αποτελέσματά τους, τα οποία έχουν όμως ως βάση το ερωτικό στοιχείο και την παρουσία τού Αχιλλέα. Στην Τηλεγόνεια ή Τηλεγονία υπάρχει ρητή αναφορά στη μεσολάβηση μιας θεάς (όπως και στα Κύπρια σύμφωνα με την ανασύνθεσή μας). Σύμφωνα με την περιλήψη του Πρόκλου (306 Seve.) η Κίρκη δίνει αθανασία στην Πηνελόπη και στον Τηλέμαχο, ενώ κατά τον Υγίνο (*fab.* 127) στέλνει τον Τηλέγονο να αναζητήσει

5. Βλ. Υγίνο *fab.* 127.5-6: quem [sc. Telemachum] postquam cognovit qui esset, *iussu Minervae* cum Telemacho et Penelope in patriam reduxerunt, in insulam Aeaeam. Στον Υγίνο, η μεσολάβηση της Αθηνάς-Minerva είναι καθοριστική τόσο για τη μεταφορά του Τηλέμαχου και της Πηνελόπης στην Αιαία, το νησί τής Κίρκης, όσο και για τους μετέπειτα διπλούς γάμους (127.8-9: *eiusdem Minervae monitu* Telegonus Penelopen, Telemachus Circen duxerunt uxores).

6. Βλ. Πρόκλου *Χρηστομάθεια*, 306.17-20 Seve.: Τηλέγονος δὲ ἐπιγυνοῦς τὴν ἀμαρτίαν τὸ τε τοῦ πατρὸς σῶμα καὶ τὸν Τηλέμαχον καὶ τὴν Πηνελόπην πρὸς τὴν μητέρα μεθίστησιν· ἢ δὲ αὐτοῦς ἀθανάτους ποιεῖ, καὶ συνοικεῖ τῇ μὲν Πηνελόπῃ Τηλέγονος, Κίρκῃ δὲ Τηλέμαχος.

7. Με τον όρο παρεμφερή εννοώ τα στοιχεία εκείνα που συνδέονται με σχέσεις ομοιότητας ή διαφοράς, δηλ. αναλογίας, είτε σύγκλισης είτε απόκλισης. Η παρατήρηση αυτή είναι καθοριστική για την επιχειρηματολογία μας. Γνωρίζουμε πως η *στάσις* στην Αιθιοπίδα οφείλεται στον φόνο του Θερσίτη και όχι στον έρωτα του Αχιλλέα για την Πηνελόπεια ενώ στα Κύπρια η πρωτοβουλία του Αχιλλέα να εμποδίσει τους Αχαιούς να επιστρέψουν στην πατρίδα έρχεται ως αποτέλεσμα της συνάντησής του με την Ελένη· γνωρίζουμε επίσης, πως το θέμα της *στάσεως* επαναλαμβάνεται στην επική ποίηση και αποτελεί στην πραγματικότητα ένα είδος μοτίβου που χρησιμοποιείται από την παράδοση για να εκτυλιχθεί το θέμα της διαφύγης (επεισόδιο Θερσίτη στο Β της Ιλιάδας, διήγηση του Νέστορα στο γ 137 κ.ε. της Οδύσσειας). Ωστόσο, αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι ότι οι αναλογίες (οι σχέσεις σύγκλισης και απόκλισης) που παρουσιάζει η συνάντηση Αχιλλέα και Ελένης με τα προαναφερθέντα επεισόδια την καθιστούν τόσο αυθεντική όσο και αυτά.

τον πατέρα του (Telegonus Ulixes et Circes filius, *missus a matre ut genitorem quaereret* ...).⁸

Θα μπορούσε βέβαια να υποστηριχθεί πως επειδή η *Αιθιοπίδα* ή η *Τηλεγόνη*/Τηλεγονία είχαν παρεμφερή επεισόδια, δεν σημαίνει ότι και τα *Κύπρια* πρέπει να περιλάμβαναν παρόμοιο επεισόδιο. Με άλλα λόγια, το επιχείρημα της αναλογίας που χρησιμοποιήσαμε προηγουμένως έχει σχετική μόνο αξία. Μια τέτοια, όμως, επιχειρηματολογία νομίζω πως είναι κυκλική καθώς δεν αποδεικνύει πως κάθε ερωτικό επεισόδιο που αναφέρει ο Πρόκλος προκειμένου για τα έπη του Επικού Κύκλου πρέπει να αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη επειδή ο Πρόκλος ή η πηγή του θα μπορούσε να έχει επηρεαστεί από νεότερες αισθητικές αντιλήψεις.

Τα στοιχεία αυτά δείχνουν πειστικά πως μπορούμε με αρκετή ασφάλεια να θεωρήσουμε την αναφορά τού Πρόκλου σε μια συνάντηση Αχιλλέα και Ελένης στα *Κύπρια* ως αξιόπιστη. Η οργανική άλλωστε σύνδεση τους επεισοδίου αυτού με όσα προηγούνται και έπονται στην πλοκή των *Κυπρίων* θα ενισχύσει ακόμη περισσότερο την αρχική μας διαπίστωση.

Ανασύνθεση και ερμηνεία

Το δεύτερο ζήτημα που θα μας απασχολήσει αφορά την ανασύνθεση και δικαιολόγηση της συνάντησης Αχιλλέα και Ελένης, και την ένταξή της στην πλοκή των *Κυπρίων*.

Η μοναδική αρχαία μαρτυρία που διαθέτουμε για τη συνάντηση Αχιλλέα και Ελένης προέρχεται από τη *Χρηστομάθεια* του Πρόκλου⁹ (80.58-

8. Σύμφωνα πάλι με τον Υγίνο, *fab.* 127: τόσο η περαίωση του Τηλέμαχου και της Πηνελόπης στην Αιαία όσο και οι διπλοί γάμοι Τηλεγόνου-Πηνελόπης και Τηλεμάχου-Κίρκης πραγματοποιούνται με εντολή και συμβουλή (αντίστοιχα) της Αθηνάς (iussu Minervae – Minervae monitu). Η περιήληψη του Πρόκλου δεν αναφέρει τίποτε για μεσολάβηση της Αθηνάς. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε από πού αντλεί το υλικό του ο Υγίνος. Οι ομοιότητες (ἐπὶ ζήτησιν τοῦ πατρὸς – ut genitorem quaereret, Ὀδυσσεὺς ὑπὸ τοῦ παιδὸς ἀναφεῖται κατ' ἄγνοιαν – Ulixes et Telemachus ignari arma contulerunt. Ulixes a Telegono filio est interfectus, Τηλέγονος δ' ἐπιγνούς τὴν ἁμαρτίαν τὸ τε τοῦ πατρὸς σῶμα καὶ τὸν Τηλέμαχον καὶ τὴν Πηνελόπην πρὸς τὴν μητέρα μεθίστησιν – quem postquam cognovit qui esset, iussu Minervae cum Telemacho et Penelope in patriam reduxerunt, καὶ συνοικεῖ τῇ μὲν Πηνελόπῃ Τηλέγονος, Κίρκῃ δὲ Τηλέμαχος – eiusdem Minervae monitu Telegonus Penelopen, Telemachus Circe duxerunt uxores) στη διατύπωση μεταξύ της παραλλαγῆς του Υγίνου και του Πρόκλου δείχνουν προς την κατεύθυνση ενός ελληνόγλωσσου μυθολογικού εγχειριδίου ή επιτομῆς. Η παρέμβαση της Αθηνάς θυμίζει τη λειτουργία μας από μηχανῆς θεάς, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να αποκλειστεί η υπόθεση, σύμφωνα με την οποία ο Υγίνος (ή η ελληνική μυθογραφική πηγή του) αντλεί το υλικό του από κάποια, απολεσθεῖσα σήμερα, τραγωδία. Ωστόσο, θεϊκή παρέμβαση υπάρχει και στην περιήληψη του Πρόκλου (ἢ δὲ [Κίρκῃ] αὐτοὺς ἀθανάτους ποιεῖ).

9. Μέχρι σήμερα, δεν έχει λυθεί οριστικά το ζήτημα της ταυτότητας του Πρόκλου, δηλ.

60 Seve.) και ἔχει ὡς ἐξῆς:

ἔπειτα τὴν χώραν ἐπεξελθόντες πορθοῦσι καὶ τὰς περιοίκους πόλεις. καὶ μετὰ ταῦτα Ἀχιλλεύς Ἑλένην ἐπιθυμῆι θεάσασθαι, καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ αὐτὸ Ἀφροδίτῃ καὶ Θέτις.

Ὡς γνωστόν, ὁ Αχιλλεὺς δὲν εἶχε δεῖ ποτέ του τὴν Ἑλένη (ἐστὶ δικαιολογεῖται ἡ σκηνὴ τῆς συνάντησής τους στα Κύπρια) καὶ, ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἐπιθυμία του εἶναι ἀπόλυτα φυσιολογικὴ καὶ ἀναμενόμενη, ἀφοῦ μάλιστα πρόκειται στὴ συνέχεια νὰ συγκρατῆσει τοὺς Ἀχαιοὺς ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ ἐπιστρέψουν στὴν πατρίδα τοὺς (εἶτα ἀπονοστεῖν ὠρμημένους τοὺς Ἀχαιοὺς Ἀχιλλεὺς κατέχει, Πρόκλ. Χρηστομάθεια 80.61 Seve).¹⁰ Μποροῦμε ἀραγε νὰ συναγάγουμε κάποιες ἀκριβέστερες πληροφορίες ἀπὸ το βραχὺ ἀπόσπασμα τῆς Χρηστομάθειας καὶ νὰ ἀνασυνθέσουμε τὴ σκηνὴ αὐτή; Ἡ ἀναφορὰ στὶς δύο θεές, Ἀφροδίτῃ καὶ Θέτιδα, φαίνεται νὰ οφείλεται στὴ στενὴ σύνδεση τους με τὴν Ἑλένη καὶ τὸν Αχιλλεὺς ἀντιστοίχως.¹¹ Ἡ μεσολάβησή τους θὰ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὸν ποιητὴ τῶν Κυπρίων προκειμένου νὰ πραγματοποιηθεῖ μιὰ τέτοια συνάντηση. Μποροῦμε, νομίζω, νὰ εἰκάσουμε τὴν ὑπάρξη μιᾶς ἐνδιάμεσης σκηνῆς, ποὺ δὲν ἀναφέρει ὁ Πρόκλος, στὴν ὁποία ὁ Αχιλλεὺς θὰ ἐξέφραζε τὴν ἔντονη

ἀν πρόκειται γιὰ γραμματικὸ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. ἢ γιὰ τὸν γνωστὸ νεοπλατωνικὸ φιλόσοφο τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. Γιὰ τὴν προβληματικὴ ταύτιση τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου με τὸν συγγραφέα τῆς Χρηστομάθειας βλ. τὶς καίριες παρατηρήσεις τοῦ M. Siefert, «Severyns, Recherches sur la Chrestomathie de Proclus III: La Vita Homeri et les sommaires du Cycle», *Gnomon* 28 (1956) 210-218 [210 σημ. 1], ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι ἡ ταύτιση αὐτὴ στηρίζεται ἀποκλειστικὰ σὲ μιὰ παρατήρηση τοῦ Τζέτζη (τὴ βρίσκουμε μόνον στὸν κώδικα Ottob. gr. 58). Οἱ ἐγκυρότερες μελέτες γιὰ τὸν Πρόκλο ἔχουν γίνῃ ἀπὸ τὸν A. Severyns: *Rescherches sur la Chrestomathie de Proclus, I Étude paléographique et critique. II. Texte, traduction, commentaire*, Παρίσι 1938· III. *La Vita Homeri et les sommaires du Cycle*, Παρίσι 1953· IV. *La Vita Homeri et les sommaires du Cycle. Texte et traduction*, Παρίσι 1963.

10. Ὁ Griffin, ὁ.π., 44, πιστεῦει πὼς «[h]ere we have re-using and transformation of an Iliadic motif». Ἡ νεοαναλυτικὴ αὐτὴ προσέγγιση προϋποθέτει, βεβαίως, μιὰ γραμμικὴ θεώρηση τῆς ἐπικῆς παράδοσης, με τὴν Ἰλιάδα ὡς διαμορφωμένο κείμενο νὰ προηγείται καὶ νὰ ἀσκεῖ ἐπίδραση στα μεταγενέστερα Κύπρια.

11. Ἡ πληρέστερη μελέτῃ γιὰ τὴν Ἑλένη στὴν ἐπικὴ ποίηση εἶναι αὐτὴ τῆς L. L. Clader, *Helen: The Evolution from Divine to Heroic in Greek Epic Diction* [Mnemosyne, Suppl. 42], Leiden, Brill, 1976. Ἡ Ἀφροδίτῃ θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ μεταφέρει τὴν Ἑλένη κοντὰ στα πλοῖα ὅπου θὰ συναντοῦσε τὸν Αχιλλεὺς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πάρη (Ἰλ. Γ 380 κ.ε.), τὸν ὁποῖο διασώζει μεταφέροντάς τὸν μακριὰ ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης (ραψωδίες Γ καὶ Υ ἀντίστοιχα), στὴν Ἰλιάδα (Γ 400-402) ἡ ἴδια ἡ Ἑλένη ἀναφέρεται (ειρωνικὰ) στὴν ἰκανότητα τῆς Ἀφροδίτῆς νὰ τὴ μεταφέρει σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀγαπημένες τῆς πόλεις: ἢ πῆ με προτέρω πολλίων εὔναιοιμένων | ἄξις, ἢ Φρυγῆς ἢ Μηονῆς ἐρατεινῆς, | εἶ τις τοι καὶ κειθι φίλος μερόπων ἀνθρώπων. Γιὰ τὴ σχέση τῆς Ἑλένης με τὴν Ἀφροδίτῃ ἐκτὸς ἐπικῆς ποίησης, βλ. Clader, ὁ.π., σσ. 73-74.

επιθυμία του στη Θέτιδα (η οποία ίσως αναδυόταν από τη θάλασσα όπου είχε τη μόνιμη κατοικία της ως Νηρηίδα) να συναντήσει την Ελένη. Η Θέτις στη συνέχεια θα ερχόταν σε επικοινωνία είτε απευθείας με την Αφροδίτη είτε με τον Δία, ο οποίος της χρωστά χάρη γιατί τον είχε σώσει στο παρελθόν από μια συνωμοσία που είχε εξυφανθεί εναντίον του από άλλους θεούς, την Ήρα, τον Ποσειδώνα και την Αθηνά.¹²

Για να επιλέξουμε μία από τις δύο δυνατότητες που έχουμε στη διάθεσή μας πρέπει να εξετάσουμε την πιθανή μυθολογική σύνδεση της Θέτιδας με την Αφροδίτη. Θα μπορούσε ποτέ η Θέτις να της ζητήσει μια χάρη; Στην *Αιθιοπίδα* (Πρόκλου *Χρηστομάθεια*, 172.11-13 Seve.), η Ηώς και η Θέτις, μητέρες του Μέμνονα και του Αχιλλέα, σχετίζονται όχι μόνο με τη μονομαχία των δύο ηρώων αλλά, όπως θα δείξουμε ευθύς αμέσως, και με τη μεσολάβησή τους στον Δία στη σκηνή της *ψυχοστασίας*. Η σκηνή αυτή δεν παραδίδεται από την περίληψη του Πρόκλου αλλά είναι σχεδόν βέβαιο ότι περιλαμβανόταν στην *Αιθιοπίδα*. Τα στοιχεία που συνηγορούν υπέρ αυτής της άποψης είναι τα ακόλουθα:

(α) Στην *Ιλιάδα* υπάρχουν δύο σκηνές *ψυχοστασίας*. Η πρώτη, στο Θ 69-74, αφορά τους Αχαιούς και τους Τρώες, και η δεύτερη, στο Χ 209-213, σχετίζεται με τη μοίρα του Αχιλλέα και του Έκτορα. Έχει υποστηριχθεί ότι αυτή η σκηνή του Χ της *Ιλιάδας* είναι επηρεασμένη από μια προομηρική *Μεμνονίδα* (τα περισσότερα από τα στοιχεία της συνάγονται από τη μεθομηρική *Αιθιοπίδα*).¹³

(β) Η σκηνή αυτή αποτελούσε επεισόδιο της τραγωδίας *Ψυχοστασία* του Αισχύλου.¹⁴

(γ) Υπάρχουν αρκετές εικονογραφικές μαρτυρίες που παρουσιάζουν την Ηώς και τη Θέτιδα να ικετεύουν τον Δία, κατά τη σκηνή της *ψυχοστασίας*, για τη ζωή των παιδιών τους, του Μέμνονα και του Αχιλλέα αντίστοιχα. Αναφέρουμε τις ακόλουθες μαρτυρίες:¹⁵

12. Βλ. Α 396-406, όπου ο Αχιλλέας θυμίζει στη Θέτιδα πως την είχε ακούσει συχνά να λέει ότι είχε σώσει τον Δία, τον οποίο σκόπευαν να δέσουν η Ήρα, ο Ποσειδώνας και η Αθηνά. Η Θέτιδα είχε τότε καλέσει στον Όλυμπο τον εκατόγχερα Βριάρεω ή Αιγαίωνα που ματαίωσε τα σχέδια των τριών προαναφερθέντων θεών.

13. Η πληρέστερη διαπραγμάτευση αυτού του θέματος έχει γίνει από τον W. Schadewaldt, *Von Homers Welt und Werk. Aufsätze und Auslegungen zur homerischen Frage*, Στουτγάρδη 1959, σσ. 155-202, ειδικότερα 155-158.

14. Βλ. Radt, *TrGF* 3, F 279-280a. Υπήρχε και τραγωδία *Μέμνων* του Αισχύλου (Radt, *TrGF* 3, F 127-130) αλλά δεν είναι βέβαιο αν περιείχε μια σκηνή *ψυχοστασίας*. Αν ανήκε στην ίδια τετραλογία με την *Ψυχοστασία* (Radt, *TrGF* 3, TRI B VI, 1-5), η πιθανότητα αυτή μάλλον εκμηδενίζεται. Ο Σοφοκλής επίσης έγραψε την τραγωδία *Αιθίοπες* (Radt, *TrGF* 4, F 28-33) με θέμα το επεισόδιο του Μέμνονα με τον Αχιλλέα αλλά είναι εξαιρετικά επισφαλές να εικάσουμε την ύπαρξη στο δράμα αυτό μιας σκηνής *ψυχοστασίας*.

15. Για τις εικονογραφικές μαρτυρίες στηριχθήκαμε στο LIMC III, 1, s.v. «Eos», αρ. 781-

Α. Μελανόμορφα αγγεία:

(1) Αττικός δίνος, Βιέννη, Kunsthist. Mus. IV 3619, που βρέθηκε στην Καίρη (Caere) της Ετρουρίας, περί το 540 π.Χ. [LIMC I.2, 799, σ. 135].¹⁶ Ο Δίας παρουσιάζεται καθιστός, έχοντας δεξιά του τον Ερμή να κρατά τη ζυγαριά με δύο είδωλα νεκρών. Στα αριστερά του Ερμή βρίσκεται η Ηώς, πίσω της ο Μέμνων και πίσω από τον Μέμνονα ο ηνίοχός του με το άρμα του. Στα δεξιά του Ερμή απεικονίζεται η Θέτις, πίσω της ο Αχιλλεύς και πίσω του ο ηνίοχός του Αυτομέδων με το άρμα του.

(2) Ιωνική υδρία, Ρώμη, Villa Giulia, που βρέθηκε στην Καίρη (Caere) της Ετρουρίας, περί το 520 π.Χ. [LIMC I.2, 804, σ. 136].¹⁷ Ο Δίας εικονίζεται καθιστός κρατώντας ζυγαριά με τις ψυχές των δύο ηρώων, του Αχιλλέα και του Μέμνονα. Μπροστά του βρίσκονται οι μητέρες τους ικετεύοντας. Η μία γονατίζει και αγγίζει τα γένια του Δία (ίσως πρόκειται για την Ηώ λόγω του χιτώνα με τον οποίο καλύπτει το κεφάλι της).

Β. Ερυθρόμορφα αγγεία:

(1) Κύλιξ, Ρώμη, Villa Giulia 57912, που βρέθηκε στην Καίρη (Caere) της Ετρουρίας, με υπογραφή του ζωγράφου Επικτήτου, περί το 520-510 π.Χ. Μεταξύ Αχιλλέα και Μέμνονα εικονίζεται ο Ερμής που κρατά τη ζυγαριά με τα είδωλα. Πίσω από τον Μέμνονα βρίσκονται η Ηώς και η Θέτις που στέκονται μπροστά στον Δία και την Ήρα. Το θεικό ζεύγος, το οποίο παρουσιάζεται καθιστό, πρόκειται να ακούσει την παράκληση των δύο μητέρων.

(2) Κωδωνόσχημος κρατήρας, Παλέρμιο, Mus. Reg. V 779, που βρέθηκε στον Ακράγαντα, έργο του ζωγράφου της Ωρειθυίας, περί το 480-470 π.Χ. [LIMC III.2, 296, σ. 580]. Καθιστός ο Δίας, αριστερά η Ηώς, δεξιά η Θέτις. Οι δύο θεές με τεντωμένα τα χέρια ικετεύουν τον Δία. Δεν εικονίζεται η ζυγαριά, η οποία αποτελεί τυπικό στοιχείο στη σκηνή της ψυχοστασίας.

(3) Στάμνος, Βοστώνη, Museum of Fine Arts 10.177, από την Κύμη, έργο του ζωγράφου των Συρακουσών, περί το 470-460 π.Χ. [LIMC I.2, 800, σ. 135]. Η Ηώς και η Θέτις στέκονται δεξιά και αριστερά, αντίστοιχα, του Ερμή.

(4) Αμφορέας, Καμπανία, Leiden, Rijkmus AMM I, έργο του ζωγράφου

783 [Carina Weiss]. Βλ. επίσης και W. Burkert (μτφρ. J. Raffan), *Greek Religion: Archaic and Classical*, Οξφόρδη, Blackwell, 1985, σ. 121 σημ. 24.

16. Μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες δίνεται, όταν είναι διαθέσιμος στο LIMC, ο τόμος, ο αριθμός της εικόνας και ο αντίστοιχος αριθμός σελίδας.

17. Βλ. Α. Α. Λαιμού, «Ο Τρωικός κύκλος στην προκλασική εικονογραφία της ανατολικής Ελλάδας», *Αρχαιολογία* 10.1-2 (1999-2000) 11-50 [34].

τού Ιξίονα, περί το τέλος του 4ου αι. π.Χ. [LIMC I.2, 805, σ. 136]. Πάνω από τους μαχητές (ο Αχιλλέας έχει εκσφενδονίσει το ακόντιό του στον τρωθέντα Μέμνονα που βρίσκεται απέναντί του) κάθεται ο Ερμής. Δίπλα του εικονίζεται δέντρο πάνω στο οποίο έχει κρεμαστεί μια ζυγαριά που φέρει τις ψυχές των δύο μαχητών. Πάνω από τον Αχιλλέα βρίσκεται η Θέτις, ενώ πάνω από τον Μέμνονα η Ηώς μαδώντας με τα χέρια τα μαλλιά της εξαιτίας της οδύνης της.

Γ. Χάλκινο γλυπτό, ανάθημα Απολλωνιατών, Άλτις Ολυμπίας, πρόωμη κλασική εποχή (δεν σώζεται). Περιγράφεται από τον Πausanία (5.22.2-3). Ο Δίας με τις δύο θεές και τους δύο ήρωες-γιους τους (Αχιλλέα και Μέμνονα). Η Ηώς αποκαλείται από τον Πausanία Ημέρα.

Με βάση τα ανωτέρω στοιχεία, είναι προφανές ότι η Ηώς και η Θέτις αποτελούν ένα τυπικό εικονογραφικά ζεύγος θεαινών που ικετεύει τον Δία στη σκηνή τής ψυχοστασίας.¹⁸ Οι δυο αυτές θεές εμφανίζονται ως ανταγωνίστριες στη μυθολογική παράδοση. Άρα θα ήταν μάλλον απίθανο να υπάρχει μια άλλη παράδοση όπου η Θέτις θα ζητούσε κάποια χάρη από την Ηώ. Τηρουμένων λοιπόν των αναλογιών, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι κάτι αντίστοιχο δεν θα ήταν αναμενόμενο και στην περίπτωση της Αφροδίτης (προκειμένου βεβαίως για τη σκηνή των Κυπρίων). Για να γίνει σαφής αυτή η αναλογική αντιμετώπιση, πρέπει πρώτα να προσδιοριστεί η σχέση Ηούς και Αφροδίτης.

Η Ηώς ανήκει, βέβαια, στο παλαιότερο μυθολογικό υπόστρωμα και αποτελεί το αντιπροσωπευτικότερο, προκειμένου για την ελληνική μυθολογία, αντίστοιχο της ινδοευρωπαϊκής θεότητας της Αυγής, της *Ausos.¹⁹ Αρχετά από τα κοινά στοιχεία της αρχετυπικής ινδοευρωπαϊκής θεότητας της Αυγής (όπως αυτά επανασυντίθενται με βάση τη λειτουργία τής ινδικής Usas και της ελληνικής Ηούς) έχουν κληρονομηθεί, στην αρχαϊκή επική ποίηση και ειδικότερα στην *Ιλιάδα*, στην Αφροδίτη.²⁰

18. Αξίζει να τονιστεί ότι τα υπ' αρ. Α1-2 και Β1 αγγεία, που χρονολογούνται στον 6ο αι., ανήκουν στην προαισχύλεια εποχή. Κατά συνέπεια, η ψυχοστασία Μέμνονα και Αχιλλέα και η ικεσία των μητέρων τους προς τον Δία αποτελούσε μέρος της μυθολογικής παράδοσης ήδη στην αρχαϊκή εποχή, διαπίστωση που καθιστά τη διαπραγμάτευση αυτού του επεισοδίου από την επική ποίηση εξαιρετικά πιθανή.

19. Η θεότητα αυτή εκπροσωπείται στην ινδική μυθολογική παράδοση από τη θεά Usas. Βλ. L. Slatkin, *The Power of Thetis. Allusion and Interpretation in the Iliad*, Berkeley - Los Angeles-Λονδίνο, University of California Press, 1991, σ. 28.

20. Βλ. τις διεξοδικές μελέτες των D. D. Boedeker, *Aphrodite's Entry into Greek Epic*, Leiden, Brill, 1974 και P. Friedrich, *The Meaning of Aphrodite*, Σικάγο, University of Chicago Press, 1978.

Ἡ Ἡώς και ἡ Ἀφροδίτη εἶναι θεές τῆς ἀπόκρυψης.²¹ Εἶναι σε θέση να μεταφέρουν αὐτοὺς που θέλουν να σώσουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στο ἄλλο. Ἔτσι, ὁ Τιθωνὸς αναρπάζεται ἀπὸ τὴν Ἡώ (ομηρικὸς ὕμνος εἰς Ἀφροδίτην 218-238), ἐνὼ ὁ Ἀλέξανδρος (Γ 380-382) και ὁ Αἰνεΐας (Ε 311 κ.ε.) ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτη.²²

Καθὼς λοιπὸν ἡ ομηρικὴ Ἀφροδίτη ἀποτελεῖ τὸ ἐπικό ὑποκατάστατο τῆς Ἡούς, θα μπορούσαμε να ἀναζητήσουμε κάποια σχέση ἢ ἀντιστοιχία και με τὴ Θέτιδα. Ἡ Θέτις, ὅπως ἡ Ἡώς και ἡ Ἀφροδίτη, εἶναι και αὐτὴ σε θέση να σώζει τοὺς ἀγαπημένους τῆς. Σύμφωνα με τὴν περίληψη τοῦ Πρόκλου για τὴν *Αἰθιοπίδα* (172.21-22 Seve.), ἡ Θέτις παίρνει τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ Ἀχιλλέα ἀπὸ τὴν πυρὰ και τὸ μεταφέρει στὴ νῆσο Λευκὴ (καὶ μετὰ ταῦτα ἐκ τῆς πυρᾶς ἢ Θέτις ἀναρπάσασα τὸν παῖδα εἰς τὴν Λευκὴν νῆσον διακομίζει).²³

Κατὰ συνέπεια, ἡ Θέτις ομοιάζει, τουλάχιστον ὡς προς αὐτὴν τὴν ιδιότητά τῆς, με τὴν Ἡώ και τὴν Ἀφροδίτη. Οἱ ομοιότητες ὅμως ἀνάμεσα σ' αὐτές τις θεότητες δεν περιορίζονται μόνο στὴ διάσωση τῶν ἀγαπημένων τοὺς. Ἄλλα κοινὰ στοιχεῖα ἀφοροῦν τὴν ἐρωτικὴ σχέση τοὺς με κάποιον θνητὸ (ἡ Ἡώς με τὸν Τιθωνὸ και με τὸν Ὠρίωνα, ἡ Ἀφροδίτη με τὸν Ἀγκίστη και με τὸν Φαέθοντα, ἡ Θέτις με τὸν Πηλέα), τὴν ἀπόκτηση διασημῶν γιῶν (Μέμνονας, Αἰνεΐας, Ἀχιλλέας) κ.ά.²⁴ Οἱ μαρτυρίες αὐτές δείχνουν ὅτι τόσο ἡ Ἀφροδίτη ὅσο και ἡ Θέτις θα μπορούσαν να μεταφέρουν τοὺς ἀγαπημένους τοὺς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στο ἄλλο. Ὡστόσο, ἡ εἰκόνα τῆς Θέτιδας να παρακαλεῖ τὸν Δία για τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Ἀχιλλέα μοιάζει πιο πιθανὴ καθὼς ἔχει τὸ ἰλιαδικὸ τῆς ἀνάλογο.

Επιπρόσθετα, ἡ θέση και ὁ ρόλος τῆς Ἀφροδίτης εἶναι ἀνταγωνιστικὸς

21. Ἡ διάσωση θνητῶν ἀπὸ ἀθανάτους ἀποτελεῖ τυπικὸ τρόπο ἐπέμβασης τῶν θεῶν στα ἀνθρώπινα πράγματα, ἰδιαίτερα στὴν ἐπικὴ παράδοση (ἐνδεικτικὰ, βλ. τὴ δράση τοῦ Δία στο Α 751, τοῦ Ποσειδῶνα στο Υ 325, τοῦ Ἀπόλλωνα στο Υ 443). Ἡ διαφορὰ ὅμως εἶναι ὅτι στὴν περίπτωση τῆς Ἡούς και τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἐρωτικὸ στοιχεῖο, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, καθορίζει τὴν ἐπέμβασή τοὺς. Τὸ ἐπιχειρήμα μας λειτουργεῖ μόνο μέσα στο πλαίσιο τῆς ἀντιστοιχίας που ὑπάρχει ἀνάμεσα στις δυο αὐτές θεότητες.

22. Βλ. και Ἰ. Θ. Κακριδῆς, *Ἑλληνικὴ Μυθολογία*, τ. 2, Ἀθῆνα 1986, σ. 232.

23. Βλ. G. Nagy, *Greek Mythology and Poetics*, Ithaca, NJ - Λονδίνο, Cornell University Press 1990, σσ. 242-257. Ἡ Slatkin (26) παρατηρεῖ: «The tradition represented by the *Aethiopsis* and by our iconographic examples thus posits an identity not only between Achilles and Memnon but between Thetis and Eos, based on their roles as immortal guardians and protectors of their mortal children. From a narrative standpoint this parallelism is more than an instance of the Cycle's fondness of repetition of doublets». Βλ. E. Howald, *Der Mythos als Dichtung*, Ζυρίχη 1937, και τοῦ ἰδίου, *Der Dichter der Ilias*, Erlenbach - Ζυρίχη, 1946, σ. 125.

24. Για μιὰ λεπτομερῆ παρουσίαση τῶν κοινῶν μυθολογικῶν στοιχείων που χαρακτηρίζουν αὐτές τις θεότητες βλ. Boedeker, ὁ.π., σσ. 68-70.

προς αυτόν της Θέτιδας, όπως συμπεραίνουμε από τη λειτουργία της Ηούς στην Αιθιοπίδα και τη σκηνή ανάμεσα στον Αινεία και στον Αχιλλέα στο Υ 205-212 της Ιλιάδας:²⁵

ὄψι δ' οὔτ' ἄρ πω σὺ ἐμοὺς ἴδες οὔτ' ἄρ' ἐγὼ σοὺς.
 φᾶσι σὲ μὲν Πηλῆος ἀμύμονος ἔκγονον εἶναι
 μητρός τ' ἐκ Θέτιδος καλλιπλοκάμου ἄλοσῦδνης·
 αὐτὰρ ἐγὼν υἱὸς μεγαλήτορος Ἀγχίσαιο
 εὐχομαι ἐκγεγάμεν, μήτηρ δέ μοι ἐστ' Ἀφροδίτη.
 τῶν δὴ νῦν ἕτεροὶ γε φίλον παῖδα κλαύσονται
 σήμερον· οὐ γάρ φημ' ἐπέεσσι γε νηπυτίοισιν
 ὦδε διακρινθέντε μάχης ἔξ ἀπονέεσθαι.

Από την άλλη μεριά, θα μπορούσε κάποιος να αντιτείνει πως σε μια αντίστοιχη περίπτωση, και ειδικότερα στην Αιθιοπίδα (172.14-15 Seve.), ο Πρόκλος αναφέρεται ρητά σε συνάντηση της Ηούς με τον Δία προκειμένου να εξασφαλίσει αθανασία στον γιο της Μέμνονα. Κατ' αναλογία, γιατί να αποσιωπάται μια τέτοια σκηνή προκειμένου για την Αφροδίτη στα Κύπρια; Στον εύλογο αυτόν προβληματισμό θα μπορούσε να αντιτείνει κανείς τα ακόλουθα επιχειρήματα:

(α) Η σκηνή της Αιθιοπίδας είναι διαφορετική από αυτήν των Κυπρίων. Δεν αποτελεί μια ενδιάμεση φάση αλλά το τελικό στάδιο του επεισοδίου της σύγκρουσης Αχιλλέα και Μέμνονα· θα μπορούσε μάλιστα να υποστηριχθεί πως η παράδοση επιχειρεί στην περίπτωση αυτήν να ισοσταθμίσει τη νίκη του Αχιλλέα (και εμμέσως της Θέτιδας) με κάποιο κέρδος για την Ηώ και τον Μέμνονα.

(β) Τέλος, η Ηώς ζητεί τη βοήθεια του Δία, γιατί δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσει μόνη της το δώρο τής αθανασίας. Στην περίπτωση αυτή η μεσολάβηση του Δία είναι απαραίτητη.

Μετά από αυτές τις παρατηρήσεις ελπίζω ότι τα πράγματα είναι πιο ξεκάθαρα. Μπορούμε να ανασυνθέσουμε μια ενδιάμεση σκηνή ικεσίας της Θέτιδας στον Δία, κατά το πρότυπο του Α της Ιλιάδας. Στη συνέχεια, ο

25. Ίσως μάλιστα η επιλογή από την Ιλιάδα τής μυθολογικής εκείνης παραλλαγής που παρουσίαζε τη Χάριν ως σύζυγο του Ηφαίστου στο Σ και όχι την Αφροδίτη (αντίθετα από την Οδύσσεια) να οφείλεται στη δυσκολία που θα δημιουργούσε η ανάγκη να ικανοποιηθεί η επιθυμία τής Θέτιδας για την κατασκευή νέας πανοπλίας για τον γιο της από έναν θεό, τον Ήφαιστο, του οποίου η σύζυγος θα ήταν αρνητικά διακείμενη προς τους Αχαιούς. Είναι άλλωστε γνωστή η πάγια τακτική τής Ιλιάδας να επιλέγει εκείνο το μυθολογικό υλικό που εξυπηρετεί την πλοκή της.

Δίας θα ζητούσε ἀπό την Αφροδίτη να μεταφέρει την Ελένη στο στρατόπεδο των Αχαιῶν, σε μέρος ὅμως ὅπου θα ἦταν ορατή μόνο ἀπό τον Αχιλλέα. Η μεταφορά τῆς Ελένης θα μπορούσε να γίνει με τα συνήθη μέσα που χρησιμοποιεῖ στο ἔπος η Αφροδίτη: ὅπως και στο Γ 380-381 προκειμένου για τον Αλέξανδρο, ἔτσι και σ' αὐτήν την περίπτωση θα κάλυπτε την Ελένη με ομίχλη και θα τη μετέφερε μπροστά στον Αχιλλέα.²⁶

Η περιληψη του Πρόκλου αναφέρεται με μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα φράση στην πραγματοποίηση της συνάντησης Αχιλλέα και Ελένης: *συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ αὐτό*. Ποια ὅμως η ακριβὴς σημασία αὐτῆς τῆς φράσης; Το ρῆμα *συνάγειν* χρησιμοποιεῖται με την ἴδια σημασία ἄλλη μία φορά σε ὅλο το corpus τού Πρόκλου (Κύπρια, 80.16-18 Seve.):

ἐν τούτῳ δὲ Ἀφροδίτη συνάγει τὴν Ἑλένην τῷ Ἀλεξάνδρῳ, καὶ μετὰ τὴν μῆξιν τὰ πλεῖστα κτήματα ἐνθήμενοι νυκτὸς ἀποπλέουσι.

Πρόκειται για τη σκηνὴ τῆς συνάντησης και συνεύρεσης (ο ὅρος *μῆξις* αναφέρεται σε ερωτικὴ συνεύρεση) τῆς Ελένης με τον Αλέξανδρο. Μποροῦμε ἄραγε ἀπὸ την ἀνωτέρω χρῆση τού ρήματος *συνάγειν* να υποστηρίξουμε πως και στη συνάντηση Αχιλλέα και Ελένης λανθάνει το ερωτικὸ στοιχείο;

Ἄς μη λησμονοῦμε ἄλλωστε ορισμένες μαρτυρίες που αποτελοῦν ἐνδείξεις, ὄχι ἀποδείξεις, για ερωτικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στον Αχιλλέα και στην Ελένη:

(1) Σύμφωνα με το ἀπόσπασμα 204.87-92 ἀπὸ το ἔργο *Ἡοῖαι* τού (ψευδο)Ἡσιόδου [M-W], ο Μενέλαος ποτέ δεν θα εἶχε μπορέσει να παντρευτεῖ την Ελένη, ἀν την εποχὴ που ἐμελλε ἐκείνη να ἀποκτήσει σύζυγο, ο Αχιλλέας βρισκόταν σε ηλικία γάμου και δεν ἦταν ἀκόμη παιδί (*Χείρων δ' ἐν Πηλῖῳ ὕληντι | Πηλείδην ἐκόμιζε πόδας ταχύν, ἔξοχον ἀνδρῶν, | παῖδ' ἔτ' ἐόν[τ'] οὐ γάρ μιν ἀρηΐφιλος Μενέλαος | νίκησ' οὐδέ τις ἄλλος ἐπιχθονίων ἀνθρώπων | μνηστεύων Ἑλένην, εἴ μιν κίχε παρθένον οὔσαν | οἶκαδε νοστήσας ἐκ Πηλίου ὠκὺς Ἀχιλλεύς*). Η ἀναφορά αὐτὴ θα μπορούσε να εἶναι μια ἐνδειξη *ex silentio*, σύμφωνα με την οποία η παράδοση ἦταν «ἐξοικειωμένη» με μια πιθανὴ ερωτικὴ ἢ γαμήλια σύνδεση Αχιλλέα και Ελένης.

(2) Σύμφωνα με τον Ευριπίδη (*Ἑλένη*, 98-99), ο Αχιλλέας περιλαμβανόταν στους μνηστήρες τῆς Ελένης: *τὸν Πηλέως τιν' οἶσθ' Ἀχιλλέα γόνον;*

26. Βλ. Γ 380-381: *...τὸν δ' ἐξήρπαξε Ἀφροδίτη | ῥεῖα μάλ' ὧς τε θεός, ἐκάλυψε δ' ἄρ' ἤερι πολλῇ, | καὶ δ' εἶσ' ἐν θαλάμῳ εὐώδει κηῶντι*. Βλ. Slatkin, ὀ.π., σ. 44 («Thetis, like Kalyso and Aphrodite, is associated by the *Iliad* with impenetrable clouds and with veils and with concealment»).

| ναί· | μνηστήρ ποθ' Ἑλένης ἦλθεν, ὡς ἀκούομεν. Πρόκειται για τη μοναδική αρχαία πηγή που μας δίνει αυτήν την πληροφορία. Το ερώτημα που προκύπτει αφορά το νόημα της φράσης ὡς ἀκούομεν (99). Από πού αντλεί το στοιχείο αυτό ο Ευριπίδης; Τόσο ο Απολλόδωρος (*Βιβλιοθήκη*, 3.10.8) όσο και ο Υγίνος (*fab.* 81) δεν συμπεριλαμβάνουν τον Αχιλλέα στους μνηστές τῆς Ἑλένης.²⁷ Ο Wilamowitz προσπάθησε να ερμηνεύσει το συγκεκριμένο ευριπίδειο χωρίο προσεγγίζοντάς το εσωτερικά, προσπαθώντας δηλ. να εξηγήσει τα λόγια της Ἑλένης με βάση τον ρόλο της στη συγκεκριμένη τραγωδία. Υποστήριξε λοιπόν πως στόχος τού Ευριπίδη ήταν να τονίσει τη ματαιοδοξία τῆς Ἑλένης που ήθελε να παρουσιάσει ακόμη και τον Αχιλλέα ως μνηστήρα της.²⁸ Άλλοι μελετητές αντιμετώπισαν το πρόβλημα εξωτερικά, αναζήτησαν δηλ. την πατρότητα της προαναφερθείσας πληροφορίας σε έναν άλλο, προγενέστερο συγγραφέα ή κείμενο. Ο Mayer πίστευε πως πηγή τού Ευριπίδη υπήρξε ο Στησίχορος.²⁹ Ο Jouan³⁰ υιοθετεί την προαναφερθείσα άποψη του Wilamowitz, η οποία θα μπορούσε ενδεχομένως να συμπληρωθεί από αυτήν του Kannicht,³¹ σύμφωνα με την οποία, πηγή του Ευριπίδη υπήρξαν τα Κύπρια και συγκεκριμένα το απόσπασμα που εξετάζουμε στην παρούσα μελέτη: ἔπειτα τὴν χώραν ἐπεξελθόντες πορθοῦσι καὶ τὰς περιοίκους πόλεις. καὶ μετὰ ταῦτα Ἀχιλλεὺς Ἑλένην ἐπιθυμῆι θεάσασθαι, καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ αὐτὸ Ἀφροδίτη καὶ Θέτις (Πρόκλου *Χρηστομάθεια* 80.58-60 Seve.). Η εξήγηση του Kannicht δεν αναιρεί την εσωτερική αιτιολόγηση του

27. Ο Πausanias (3.24.10-11) προσπαθεί με έναν περίπλοκο συλλογισμό (που δεν αντέχει σε επιστημονικό έλεγχο) να αποδείξει ότι ο Αχιλλέας δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν να συμπεριληφθεί στους μνηστές τῆς Ἑλένης. Περιορίζομαι απλώς να αναφέρω ότι ο αρχαίος αυτός περιηγητής ασχολείται με τη μυθική αυτή παράδοση χωρίς να επεκτείνωμαι περισσότερο. Η αναφορά του Pausanias στο θέμα αυτό είναι αξιομνημόνευτη μόνο στο βαθμό που μαρτυρεί το ενδιαφέρον που αναπτύχθηκε ήδη στην αρχαιότητα (κυρίως στα αυτοκρατορικά χρόνια αλλά όχι αποκλειστικά σ' αυτά) για την παράδοση σιωπῆ τῆς μυθικής παράδοσης σχετικά με τη σχέση Αχιλλέα και Ἑλένης. Ο άριστος των Αχαιών έπρεπε με κάποιον τρόπο να σχετισθεί με την καλλίστη των γυναικών.

28. Βλ. U. v. Wilamowitz-Moellendorff - W. Schubart, *Griechische Dichterfragmente*, 1: *epische und elegische Fragmente* [Berliner Klassikertexte, V], Βερολίνο, Weidmann, 1907, σ. 39.

29. M. Mayer, *De Euripidis mythopoeia capita duo*, διδ. διατρ., Βερολίνο 1883, σ. 20.

30. Βλ. F. Jouan, *Euripide et les légendes des chants Cypriens. Des origines de la guerre de Troie à l'Iliade*, Παρίσι, Les Belles Lettres, 1966, σ. 161.

31. Βλ. R. Kannicht, *Euripides Helena*, Band II, Kommentar, Χαϊδελβέργη, Carl Winter, 1969, σσ. 45-46 (ad 99). Ο Kannicht παραπέμπει στην Ἀλεξάνδρα τού Λυκόφωνα, 143: τῆς πενταλέκτρου θουάδος Πλευρονίας και 146: νομφεῖα πεντάγαμβρα δαίσασθαι γάμων, όπου υφέρπει υπαινιγμούς στους πέντε άνδρες της Ἑλένης, τον Θησέα, τον Μενέλαο, τον Πάρη, τον Αχιλλέα και τον Διήροβο. Αντιθέτως, ο Π. Α. Παττίχης (*Ευριπίδου Ἑλένη*, Ἀθήνα, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1978, σσ. 15-16 και 198 [ad v. 99]) απλώς τονίζει την άγνοιά μας σχετικά με την πιθανή πηγή τού Ευριπίδη σχετικά με τη συγκεκριμένη αναφορά στον Αχιλλέα ως μνηστήρα τῆς Ἑλένης.

Wilamowitz. Αντιθέτως, τῆς δίνει ερμηνευτικό βάθος, καθὼς ὁ Ευριπίδης ἀντλεῖ μιὰ πληροφορία ἀπὸ τὰ Κύπρια καὶ τὴν προσαρμύζει στὴν προβληματικὴ τῆς συγκεκριμένης τραγωδίας: ἡ Ἐλένη μέσα στὴ ματαιοδοξία τῆς θέλει νὰ παρουσιάσει ὅλους τοὺς μεγάλους ἥρωες ὡς θύματα τῆς ομορφιάς τῆς, με ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιάζει ἀκόμη καὶ τὸν Ἀχιλλεῦ (που θὰ βρισκόταν στὴν προεφηβικὴ ἡλικία τὴν ἐποχὴ τοῦ γάμου τῆς Ἐλένης) ὡς μνηστήρα τῆς.³²

(3) Σύμφωνα με τὸν Πausanία (3.19.11-13),³³ τὸν Πτολεμαῖο Χέννο (Καινὴ Ἱστορία, 4.3 [στὸν Φῶτιο, Βιβλ. 149a19])³⁴ καὶ τὸν Φιλόστρατο (Ἡρωικός, 54.8-13), ὁ Ἀχιλλεὺς³⁵ καὶ ἡ Ἐλένη ζούσαν στὴ Λευκὴν νῆσον

32. Βλ. καὶ W. Kullmann, *Die Quellen der Ilias (Troischer Sagenkreis)*, Βίμπαντεν, Franz Steiner, 2002, σ. 153: «Das Schauen der Helena in den Kyprien ist für Achill also die nachgeholtte "Freite um Helena"». Βλ. ἐπίσης, K. Lange, *Euripides und Homer. Untersuchungen zur Homer-nachwirkung in Elektra, Iphigenie im Tauerland, Helena, Orestes und Kyklops* [Hermes Einzelschriften, 86], Στουτγάρδη, Franz Steiner, 2002, σσ. 122-125.

33. Pausanias, *Graeciae descriptio*, vol. I, επιμ. Μ. Η. Rocha-Pereira, Λειψία, ΒΤ, 1973 ad loc.: ἔστιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ νῆσος κατὰ τοῦ Ἰστρου τὰς ἐκβολὰς Ἀχιλλεὺς ἱερά· ὄνομα μὲν τῇ νήσῳ Λευκὴ, περίπλους δὲ αὐτῇ σταδίων εἴκοσι, δασεῖα δὲ ὕλη πᾶσα καὶ πλήρης ζῴων ἀγρίων καὶ ἡμέρων, καὶ ναὸς Ἀχιλλεὺς καὶ ἄγαλμα ἐν αὐτῇ. ἐς ταύτην πρῶτος ἐσπλεύσαι λέγεται Κροτωνιάτης Λεώνυμος. πολέμου γὰρ Κροτωνιάταις συνεστηκότος πρὸς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Λοκροῦς, τῶν Λοκρῶν κατὰ οἰκειότητα πρὸς Ὀπουντίους Αἴαντα τὸν Ὀϊλέως ἐς τὰς μάχας ἐπικαλουμένων, ὁ Λεώνυμος Κροτωνιάταις στρατηγῶν ἐπήει τοῖς ἐναντίοις κατὰ τοῦτο ἢ προτετάχθαι σφίσι τὸν Αἴαντα ἤκουε. τιτρώσκειται δὴ τὸ στέρον καὶ – ἔκαμνε γὰρ ὑπὸ τοῦ τραύματος – ἀφίκετο ἐς Δελφούς. ἐλθόντα δὲ ἡ Πυθία Λεώνυμον ἀπέστειλεν ἐς νῆσον τὴν Λευκὴν, ἐνταῦθα εἰπούσα αὐτῷ φανήσεσθαι τὸν Αἴαντα καὶ ἀκέσεσθαι τὸ τραῦμα. χρόνῳ δὲ ὡς ὑγιάνας ἐπανήλθεν ἐκ τῆς Λευκῆς, ἰδεῖν μὲν ἔφασκεν Ἀχιλλεῦ, ἰδεῖν δὲ τὸν Ὀϊλέως καὶ τὸν Τελαμῶνος Αἴαντα, συνεῖναι δὲ καὶ Πάτροκλόν σφίσι καὶ Ἀντιλοχόν· Ἐλένην δὲ Ἀχιλλεὺ μὲν συνοικῶν, προστάξει δὲ οἱ πλεύσαντι ἐς Ἰμέραν πρὸς Στησίχορον ἀγγέλλειν ὡς ἡ διασθορὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐξ Ἐλένης γένοιτο αὐτῷ μηνύματος. Στησίχορος μὲν ἐπὶ τούτῳ τὴν παλινωδίαν ἐποίησεν.

34. καὶ ὡς Ἐλένης καὶ Ἀχιλλεὺς ἐν μακάρων νήσοις παῖς γεγόνοι, ὄν διὰ τὸ τῆς χώρας εὐφορον Εὐφορόνια ὠνόμασαν. εἶναι βεβαίως γνωστὴ ἡ λειτουργία τῆς λεγόμενης ἐξαπατητικῆς λογοτεχνίας τὴν ἐποχὴ αὐτῇ. Ὡστόσο, ὁ Πτολεμαῖος Χέννος μᾶλλον ἀποτελεῖ ἐξαίρεση. Βλ. Kullmann, ὁ.π., σ. 141 σημ. 1, ὁ ὁποῖος χρησιμοποεῖ τὸν Πτολεμαῖο Χέννο ὡς πηγὴ. Για μιὰ συστηματικὴ μελέτῃ των πηγῶν που χρησιμοποεῖ ὁ Χέννος καθὼς καὶ τῆς λογοτεχνικῆς ἀξίας τοῦ ἐργοῦ τοῦ βλ. K.-H. Thomburg, *Die Kaine Historia des Ptolemaios Chennos. Eine literarhistorische und quellenkritische Untersuchung*, διδ. διατρ. [Reihe klassische Philologie, Heft 4], Βόννη, Rudolf Habelt Verlag GMBH, 1968. Εἰδικότερα γιὰ τὸν Ἀχιλλεῦ καὶ τὴν Ἐλένη στὸ νησί των Μακάρων (σύμφωνα με τὴν παραλλαγὴ τοῦ Πτολεμαῖο Χέννου) βλ. Thomburg, ὁ.π., σσ. 108-109, 124-125, 166.

35. Ἡ μεταφορὰ καὶ παραμονὴ τοῦ Ἀχιλλεῦ στο νησί των Μακάρων (χωρὶς κάποια ἀναφορὰ στὴν Ἐλένη) παραδίδεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν *Αἰθιοπίδα*, ἀπὸ τὸν Πίνδαρο (Ὀλ. 2.78-80, Νεμ. 4.49-50), τὸν Ἰβουο (ἀπ. 10 Page), τὸν Σιμωνίδη (ἀπ. 53, βλ. σχόλια στο 4.814-15α τὴν Ἀργοναυτικὴν τοῦ Ἀπολλωνίου Ροδίου, [C. Wendel, *Scholia in Apollonium Rhodium Vetera*, Βερολίνο, Weidmann, 1935, σσ. 293, 15-17]) τὸν Ευριπίδη (*Ἀνδρομάχη* 1260-1262, *Ἰφιγένεια ἠ ἐν Ταύροις* 435-437), τὸν Πλάτωνα, (*Συμπόσιον* 179e). Ἡ μεταφορὰ τοῦ Ἀχιλλεῦ στὴ νῆσο Λευκὴ ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο τῆς προσπάθειας τῆς Θέτιδας εἶτε νὰ ἀποτρέψει τὸν θάνατό

που βρίσκεται στον Εύξεινο Πόντο, κοντά στις εκβολές τού Ίστρου.³⁶ Ο Φιλόστρατος, μάλιστα, αναφέρει πως σ' αυτό το νησί συναντήθηκαν και αγκαλιάστηκαν για πρώτη φορά οι δυο εραστές. Ας παρακολουθήσουμε όμως για λίγο την περιγραφή του (στη μετάφραση της Μ. Γιώση): «Και στο γάμο τους ήρθαν ο ίδιος ο Ποσειδώνας κι η Αμφιτρίτη κι όλες οι Νηρηίδες κι όσα ποτάμια και δαίμονες της φύσης φτάνουν στη Μαιώτιδα και στον Πόντο. Και εκεί, λένε, άσπρα πουλιά κατοικούν κι είναι νοτισμένα και θάλασσα μυρίζουν και πως ο Αχιλλέας τα 'χει για υπηρέτες του, το άλσος να περιποιούνται με τον αέρα των φτερών τους και να το ραντίζουν με τη δρόσο τους, καθώς πετάνε χαμηλά, μόλις πιο πάνω από την επιφάνεια της γης. Για τους ανθρώπους που ταξιδεύουν στο πέλαγος η νήσος είναι ιερή (γιατί σα λιμάνι φιλόξενο τους δέχεται). Δεν επιτρέπεται όμως να κατοικήσουν σ' αυτήν ούτε όσοι ναυτικοί φτάνουν με τα καράβια ούτε όσοι Έλληνες ή βάρβαροι κατοικούν στις γύρω ακτές τού Πόντου. Και πρέπει, αφού δέσουν στο λιμάνι και θυσιάσουν στους θεούς, να φύγουν με τη δύση τού ήλιου και να μη διανυκτερεύσουν, αλλά να συνεχίσουν το ταξίδι, αν ο άνεμος είναι ευνοϊκός, ή να μείνουν τη νύχτα στο πλοίο τους. Τότε λοιπόν λένε πως ο Αχιλλέας και η Ελένη πίνουν μαζί και πως με τραγούδια τον έρωτά τους ψάλλουν και τραγουδούν τα έπη που ο Όμηρος έγραψε για την Τροία, υμνώντας και τον ίδιο τον ποιητή. Γιατί το δώρο τής ποίησης, που ο Αχιλλέας δέχτηκε από την Καλλιόπη, το τιμά και το καλλιεργεί περισσότερο τώρα που έπαψε να ασχολείται με τους πολέμους.»³⁷

του (βλ. την παραμονή του στη Σκύρο και τη μεταμφίεσή του σε γυναίκα) είτε να του χαρίσει κάποιο είδος αθανασίας (βλ. το βούτηγμά του στα ύδατα της Στυγός). Για αυτό το θέμα βλ. τη μελέτη της Κ. Waldner, *Geburt und Hochzeit des Kriegers. Geschlechterdifferenz und Initiation in Mythos und Ritual der griechischen Polis* [RGVV, 46], Βερολίνο - Ν. Υόρκη, Walter de Gruyter, 2000, σσ. 96-101, με βιβλιογραφία.

36. Η παράδοση αυτή πρέπει να σχετίζεται με την πρόωμη πληροφορία που βρίσκουμε στην *Αιθιοπίδα* [Χρηστομάθεια, Seve. 172.21-22] για τη μεταφορά τού Αχιλλέα μετά τον θάνατό του από τη Θέτιδα στη Λευκήν νήσον: και μετά ταύτα εκ τής πυρᾶς ἢ Θέτις ἀναρπάσασα τὸν παῖδα εἰς τήν Λευκὴν νήσον διακομίζει.

37. Flavii Philostrati, *Heroicus*, edidit L. de Lannoy, Λευφία, ΒΤ, 1977 ad loc.: ἐνταῦθα εἰδόν τε πρῶτον καὶ περιέβαλον ἀλλήλους Ἀχιλλεύς τε καὶ Ἑλένη, καὶ γάμον ἐδαΐσαντό σφων Ποσειδῶν τε αὐτὸς καὶ Ἀμφιτρίτη, Νηρηίδες τε ξύμπασαι καὶ ὀπόσοι ποταμοὶ καὶ δαίμονες (ἐξ)έρχονται τὴν Μαιωτίν τε καὶ τὸν Πόντον. οἰκεῖν μὲν δὴ λευκοῦς ὀρνίθας ἐν αὐτῇ φασιν, εἶναι δὲ τούτους ὕγρους τε καὶ τῆς θαλάττης ἀπόζοντας, οἷς τὸν Ἀχιλλέα θεράποντας αὐτοῦ πεποιῆσθαι κοσμοῦντας αὐτῷ τὸ ἄλσος τῷ τε ἀνέμῳ τῶν πτερῶν καὶ ταῖς ἀπ' αὐτῶν ῥανίσι· πράττειν δὲ τοῦτο χαμαὶ πετομένους καὶ μικρὸν τῆς γῆς ὑπεραίροντας. ἀνθρώποις δὲ πλέουσι μὲν τὸ τοῦ πελάγους χάσμα ὅσια ἡ νήσος ἐσβαίνειν, κείτα γὰρ ὡσπερ εὐξεινος νεῶν ἐστίας· οἶκον δὲ μὴ ποιῆσθαι αὐτὴν πᾶσι τε ἀπέιρηται τοῖς πλέουσι καὶ τοῖς περὶ τὸν Πόντον Ἕλλησι τε καὶ βαρβάροις. δεῖ γὰρ προσορμισαμένους τε καὶ θύσαντας ἡλίου δυομένου ἐσβαίνειν μὴ ἐννυχεύοντας τῇ γῇ, κἄν μὲν τὸ πνεῦμα ἔπηται, πλεῖν, εἰ δὲ μὴ, ἀνα-

(4) Σύμφωνα με την πιθανότερη ερμηνεία των εικονογραφικών παραστάσεων σε δύο αγγεία ο Αχιλλέας μαζί με την Ελένη «έζησαν» στη νήσο των Μακάρων. Συγκεκριμένα:

(α) Ένας αμφορέας (το γνωστό Portland Vase)³⁸ του 1ου αι. π.Χ. (circa 30 π.Χ.), που σήμερα βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο, απεικονίζει στη μία πλευρά του τον Πηλέα, τη Θέτιδα και τον Ποσειδώνα και στην άλλη τον Αχιλλέα, την Ελένη και την Αφροδίτη (με φόντο ένα δέντρο) στη νήσο των Μακάρων. Η Ελένη κρατάει δαυλό, στοιχείο που δείχνει ότι βρίσκεται στον κάτω κόσμο. Άλλωστε το ίδιο το αγγείο προοριζόταν για επιτύμβια χρήση.³⁹ Ο Ashmole έχει προτείνει μια ελκυστική ανάγνωση της εικονογραφικής παράστασης καθώς συσχετίζει το δέντρο με την πανάρχαια λατρεία τής Ελένης ως θεάς τής βλάστησης. Επιπρόσθετα σωστά επισημαίνει πως μια παρόμοια αναφορά σε έναν πλάτανο σε συνάρτηση με την Ελένη υπάρχει στο 18ο ειδύλλιο του Θεόκριτου, το οποίο με τη σειρά του ίσως να στηρίζεται σ' ένα επιθαλάμιο του Στησίχορου για την Ελένη. Σύμφωνα με τον Θεόκριτο (18.43-48) οι κοπέλες που συντροφεύουν την Ελένη τραγουδούν πως θα κρεμάσουν στεφάνι από λωτό σ' έναν πλάτανο χαράσσοντας πάνω του σε δωρική διάλεκτο τη φράση σέβευ μ' Ἑλένας φυτόν εἴμι.⁴⁰

(β) Σ' ένα μαρμάρινο ανάγλυφο (τέλος τού 1ου αι. π.Χ.) που βρέθηκε στον «οἶκο τού Τηλέφου» στο Herculaneum και φυλάσσεται σήμερα στο

φαμένους τὸ πλοῖον ἐν κοίλῳ ἀναπαύεσθαι. ξυμπίνειν γὰρ δὴ λέγονται τότε ὁ Ἀχιλλεύς τε καὶ ἡ Ἑλένη καὶ ἐν ᾧδαϊς εἶναι τὸν ἔρωτά τε τὸν ἀλλήλων ἄδειν καὶ Ὀμήρου τὰ ἔπη τὰ ἐπὶ τῇ Τροίᾳ καὶ τὸν Ὀμηρον αὐτόν. τὸ γὰρ τῆς ποιητικῆς δῶρον, ὃ παρὰ τῆς Καλλιόπης τῷ Ἀχιλλεῖ ἐφοίτησεν, ἐπαινεῖ ὁ Ἀχιλλεύς ἐτι καὶ σπουδάζει μᾶλλον, ἐπειδὴ πέπαιται τῶν πολεμικῶν. τὸ γούν ἄσμα τὸ ἐπὶ τῷ Ὀμήρῳ θείως αὐτῷ, ξένε, καὶ ποιητικῶς ξύγκειται· καὶ γὰρ ἐκεῖνο γινώσκει τε καὶ ἄδει ὁ Πρωτεσίλεως.

38. Βλ. εικ. 1 με λεζάντα: Το αγγείο Portland, Βρετ. Μουσείο, Λονδίνο (από: JHS 87 [1967], πίν. II).

39. Βλ. LIMC, IV.1, XII, 554 s.v. Hélène [L. Ghalil-Kahil]. Η βιβλιογραφία σχετικά με την ερμηνεία των μορφών στο διάσημο Portland vase είναι ογκώδης. Ο D. E. L. Haynes (*The Portland Vase*, ²1975, σσ. 27-32), που προσφέρει την πληρέστερη παρουσίαση του αγγείου αυτού, προτείνει την ερμηνεία των μορφών που έχουμε υιοθετήσει στη μελέτη μας. Παρά τις πολλές εναλλακτικές ερμηνείες που έχουν προταθεί, νομίζουμε πως οι πειστικές απαντήσεις του D. E. Haynes («The Portland vase: a reply», *JHS* 115 [1995] 146-152) και του J. Hind («The Portland vase: new clues towards old solutions», *JHS* 115 [1995] 153-155) κλείνουν οριστικά το θέμα.

40. Βλ. B. Ashmole, («A New Interpretation of the Portland Vase», *JHS* 87 [1967] 1-17 και ειδικά 11-14. Όλο το απόσπασμα του Θεόκριτου έχει ως εξής: πρᾶται τοι στέφανον λωτῷ χαμαὶ αὐξομένοιο | πλέξαισαι σκιαρὰν καταθήσομεν ἐς πλατάνιστον· | πρᾶται δ' ἄργυρέας ἐξ ὀλπίδος ὑγρὸν ἄλειφαρ | λαζύμεναν σταξέεμμες ὑπὸ σκιαρὰν πλατάνιστον· | γράμματα δ' ἐν φλωῷ γεγράφεται, ὡς παρών τις | ἀνεῖμη Δωριστί· «σέβευ μ' Ἑλένας φυτόν εἴμι.» (για το κείμενο του Θεόκριτου χρησιμοποίησα την έκδοση του A. S. F. Gow, *Bucolici Graeci*, Oxonii 1952).

εθνικό αρχαιολογικό μουσείο στη Νάπολη (76/128) απεικονίζεται ένας νεαρός άνδρας (Αχιλλέας;), που έχει δίπλα του ένα ξίφος και ακουμπάει στο δόρυ του μαζί με μια γυναίκα (Ελένη;), που φοράει σανδάλια, χιτώνα και ένα πανωφόρι. Τα βράχια δείχνουν πως οι δύο μορφές βρίσκονται σε νησί (όπως και στην προηγούμενη παράσταση), που ίσως είναι το νησί των Μακάρων.⁴¹

Η συνάντηση πάντως Αχιλλέα και Ελένης στα Κύπρια πρέπει να είχε καθοριστική επίδραση στη στάση τού Αχιλλέα, όπως δείχνει η συνέχεια της περίληψης του Πρόκλου, όπου ο Αχαιός πολεμιστής πρωτοστατεί στη συγκράτηση των Ελλήνων που επιθυμούν να επιστρέψουν στην πατρίδα: *εἶτα ἀπονοστεῖν ὠρμημένους τοὺς Ἀχαιοὺς Ἀχιλλεὺς κατέχει* (Seve. 80.61). Γιατί άραγε ο Αχιλλέας δείχνει αυτόν τον ζήλο; απλώς επειδή θαμπώθηκε από την ομορφιά τής Ελένης ή μήπως μεσολάβησε μια ερωτική σκηνή μεταξύ τους όταν η Αφροδίτη και η Θέτις συνήγαγον αυτούς εις τὸ αὐτό; Νομίζω πως, μετά από όσα ειπώθηκαν ανωτέρω, η δεύτερη ερμηνεία είναι καθόλα νόμιμη.

Ανταγωνιστικές παραδόσεις: *Ιλιάδα* και *Κύπρια*

Το τρίτο ερώτημα που θα μας απασχολήσει σχετίζεται με τις δυνατότητες που είχε η ιλιαδική παράδοση να περιλάβει στην πλοκή τού έπους μια τέτοια σκηνή. Μπορούμε να αναζητήσουμε άλλου είδους συμβάσεις σύμφωνα με τις οποίες η *Ιλιάδα* δεν μπορούσε ή, μάλλον, είχε λόγους να αποφύγει μια τέτοια σκηνή ανάμεσα στον Αχιλλέα και στην Ελένη; Τι είδους συμβάσεις ήταν αυτές;

Προτού απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά, θα ήταν χρήσιμο να μελετήσουμε το πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετείται το επεισόδιο της συνάντησης Αχιλλέα και Ελένης στα Κύπρια· στη συνέχεια μπορούμε να αναζητήσουμε αναλογίες σε σχέση με τη βασική σκηνή εμφάνισης της Ελένης στην *Ιλιάδα*, δηλ. τη σκηνή της Τειχοσκοπίας.

Μετά την άφιξη των Αχαιών στην Τροία και τον θάνατο του Πρωτεσίλαου, ο Αχιλλέας σκοτώνει τον Κύκνο, γιο του Ποσειδώνα. Η πρώτη μάχη, όπως μας πληροφορεί ο Πρόκλος (Seve. 80.55-57) ολοκληρώνεται με τον ενταφιασμό των νεκρών. Τότε, οι Αχαιοί διαπρεσβεύονται πρὸς τοὺς Τρῶας, τὴν Ἑλένην καὶ τὰ κτήματα ἀπαιτοῦντες. *ὥς δὲ οὐχ ὑπήκουσαν ἐκεῖνοι, ἐνταῦθα δὴ τειχομαχοῦσιν. ἔπειτα τὴν χώραν ἐπεξελθόντες πορθοῦσι καὶ τὰς περιοίκους πόλεις.* Με αυτά τα λόγια περιγράφει ο Πρόκλος τα περιστατικά που προηγούνται του επεισοδίου ανάμεσα στην

41. Πρβλ. LIMC IV.1, XII, 554 s.v. Hélène [L. Ghali-Kahil].

Ελένη και στον Αχιλλέα στα Κύπρια. Τι ακολουθεῖ μετά το επεισόδιο αυτό; Ο Αχιλλέας συγκρατεῖ τους Αχαιοὺς που θέλουν να επιστρέψουν στην πατρίδα και στη συνέχεια ἀπελαύνει τὰς Αἰνείου βουῶς, καὶ Λυρνησσὸν καὶ Πηδάσον πορθεῖ καὶ συχνὰς τῶν περιοικίδων πόλεων, καὶ Τρωῖλον φονεύει (Seve. 80.62-63) .

Υπάρχουν άραγε στην Ιλιάδα αντίστοιχες σκηνές με αυτές που περιβάλλουν το επεισόδιο Αχιλλέα και Ελένης των Κυπρίων; Στο Γ της Ιλιάδας οι Αχαιοὶ ζητοῦν ἀπό τους Τρώες την Ελένη και τα κτήματα που πήρε μαζί του ο Αλέξανδρος φεύγοντας ἀπό τη Σπάρτη· αποφασίζεται ἔτσι η διεξαγωγή μονομαχίας ανάμεσα στους δύο συζύγους της Ελένης που θα κρίνει και την ἔκβαση του πολέμου. Το επεισόδιο της Τειχοσκοπίας ἀποτελεῖ ἕνα ἐπιτυχημένο ἰντερλούδιο καθὼς δίνεται η ευκαιρία να παρουσιασθεῖ η Ελένη μέσα στην πλοκή, να γνωρίσουμε το ἴδιο το ἔπαθλο της μονομαχίας που θα ακολουθήσει. Η φράση τὴν Ἐλένην καὶ τὰ κτήματα ἀπαιτοῦντες, που χρησιμοποιεῖ ο Πρόκλος στην περίληψη των Κυπρίων, ἀπαντᾷ και στην Ιλιάδα (ειπωμένη για πρώτη φορά ἀπό τον Αλέξανδρο στο Γ 70) ελαφρῶς παραλλαγμένη: ... ἄμφ' Ἐλένη καὶ κτήμασι πᾶσι μάχεσθαι. Η σύγκρουση μάλιστα που επακολουθεῖ στη ραψωδία Δ, καθὼς οι Τρώες καταπατοῦν τους ὄρκους, ὅταν ο Πάνδαρος τραυματίζει τον Μενέλαο, εἶναι ομόθεμη με τη σκηνή των Κυπρίων στην οποία αναφέρεται και ο Πρόκλος: ὡς δὲ οὐχ ὑπήκουσαν ἐκεῖνοι, ἐνταῦθα δὴ τειχομαχοῦσιν. Ὅσον ἀφορᾷ στα περιστατικά που ἔπονται της σκηνῆς ἀνάμεσα στον Αχιλλέα και στην Ελένη στα Κύπρια, δηλ. τη συγκράτηση των Αχαιῶν που ἐπιθυμοῦν να επιστρέψουν στην Ελλάδα, τα βόδια του Αἰνεῖα και την ἐκπόρθηση της Λυρνησσού και της Πηδάσου, γειτονικῶν στο Ἴλιο πόλεων της Τρωάδας, θα μπορούσαμε να κάνουμε τις ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

(α) Το ἀνάλογο επεισόδιο της Ιλιάδας τοποθετεῖται στη ραψωδία Β και σχετίζεται με το ὄνειρο του Αγαμέμνονα. Φυσικά, ο Αχιλλέας εἶναι ἀπὼν και τον ἀντίστοιχο ρόλο διαδραματίζουν ο Οδυσσεύς και ο Νέστορας.

(β) Σύντομη και ἀποσπασματική εἶναι η ἀναφορά που ἔχουμε στα βόδια του Αἰνεῖα στο Υ 89 κ.ε. της Ιλιάδας, ὅταν ο Αἰνεῖας ἀπευθύνεται στον Απόλλωνα που ἔχοντας πάρει τη μορφή του Λυκάονα παροτρύνει τον γιο τού Αγκίστη να σταθεῖ ἀντιμέτωπος με τον Αχιλλέα: οὐ μὲν γὰρ νῦν πρῶτα ποδώκεος ἄντ' Ἀχιλλῆος | στήσομαι, ἀλλ' ἤδη με καὶ ἄλλοτε δουρὶ φόβησεν | ἐξ Ἴδης, ὅτε βουσὶν ἐπήλυθεν ἡμετέρησιν, | πέρσε δὲ Λυρνησσὸν καὶ Πηδάσον ...

(γ) Η ἀπάντηση του Απόλλωνα στα λόγια του Αἰνεῖα, ὅπως διατυπώθηκαν ἀνωτέρω, εἶναι ἀποκαλυπτική. Ο θεὸς θυμίζει στον Αἰνεῖα τη θεϊκή

καταγωγή του (είναι γιος της Αφροδίτης και του Αγκίση) και τονίζει, ακριβώς με βάση αυτήν την καταγωγή, την ανωτερότητά του απέναντι στον Αχιλλέα (Υ 106-107): ... κείνος δὲ χειρείονος ἔκ θεοῦ ἔστιν· ἢ μὲν γὰρ Διὸς ἔσθ', ἢ δ' ἔξ ἀλίωιο γέροντος.

Η σύγκριση που επιχειρήθηκε παραπάνω δείχνει πως στην *Ιλιάδα* υπάρχουν επεισόδια σχετικά με το πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετείται η συνάντηση Αχιλλέα και Ελένης στα *Κύπρια*. Η ιλιαδική παράδοση χρησιμοποιεί υλικό ομόθεμο με αυτό των *Κυπρίων* όταν το επιθυμεί (αυτό δείχνουν άλλωστε τα λόγια του Αινεία στο Υ καθώς η αναφορά του στην αρπαγή των βοδιών του δεν μοιάζει απαραίτητη και μπορούσε να είχε αποφευχθεί), όταν το υλικό αυτό δεν έρχεται σε αντίθεση με βασικές της, όχι μόνο θεματικές, αλλά κυρίως ερμηνευτικές επιλογές.

Ο Αχιλλέας δεν θα μπορούσε βεβαίως να βρίσκεται στο πεδίο της μάχης στο επεισόδιο της Τειχοσκοπίας, όταν η Ελένη στέκεται στα τείχη της Τροίας και περιγράφει στον Πρίαμο τους σημαντικότερους αχαιούς αρχηγούς. Η δυνατότητα αυτή αποκλείεται από την πλοκή του ποιήματος. Ο Αχιλλέας έχει, ως γνωστόν, αποσυρθεί από το πεδίο της μάχης μετά από τη διαμάχη του με τον Αγαμέμνονα στην πρώτη ιλιαδική ραψωδία. Η *Ιλιάδα* όμως έχει την ικανότητα να παρακάμπτει τέτοιες δυσκολίες, όταν το επιθυμεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναφορά της Ελένης στους Διόσκουρους, τον Κάστορα και τον Πολυδεύκη, που δύσκολα θα μπορούσαν να έχουν κάποια θέση στον ιλιαδικό πόλεμο καθώς έχουν ήδη πεθάνει πριν από την εκστρατεία της Τροίας. Το επεισόδιο του θανάτου τους και της ετερημερίας τους στον Άδη περιγράφεται στα *Κύπρια*. Η ιλιαδική παράδοση βρίσκει τον τρόπο στη σκηνή της Τειχοσκοπίας να υπαινιχθεί ένα επεισόδιο που ήταν γνωστό από την παράδοση των *Κυπρίων* και που δεν θα μπορούσε να περιληφθεί στη μνημειώδη σύνθεση της *Ιλιάδας*. Κατ' αναλογία, η *Ιλιάδα* θα μπορούσε να αποφύγει την τεχνική δυσκολία της απουσίας του Αχιλλέα από το πεδίο της μάχης και το γεγονός ότι η Ελένη δεν ξέρει πώς είναι ο αχαιός ήρωας αφού δεν τον έχει δει ποτέ. Θα μπορούσε π.χ. να ρωτά ο Πρίαμος την Ελένη (όπως εκείνη αναρωτιέται για τον Κάστορα και τον Πολυδεύκη) να του δείξει από τα τείχη τον Αχιλλέα, τον πιο ξακουστό ήρωα των Αχαιών (ας θυμηθούμε άλλωστε πως ο Πρίαμος δεν γνωρίζει τίποτε για τη διαμάχη Αχιλλέα και Αγαμέμνονα και τη συνεπακόλουθη απόφαση του Αχιλλέα να αποσυρθεί από τη μάχη).

Πιστεύω πως σε άλλου είδους λόγους πρέπει να αναζητήσουμε τη σωπή της *Ιλιάδας* σχετικά με μια τέτοια συνάντηση ή έστω και οποιαδήποτε αναφορά της Ελένης στον Αχιλλέα. Ο Αχιλλέας αναφέρεται στην

Ἐλένη μόνο μία φορά σε ολόκληρη τὴν Ἰλιάδα (Τ 325: εἵνεκα ῥιγεδαυῆς Ἐλένης Τρωσὶν πολεμιζῶ), ὅταν αὐτὴ εἶναι ἀπούσα. Ἡ διαφορὰ με τὰ Κύπρια εἶναι ἐντυπωσιακὴ, καθὼς ἐκεῖ ὁ Ἀχιλλεύς μαγεύεται ἀπὸ τὴν ὁμορφιά τῆς πιο ὁμορφῆς γυναίκας τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ στὴν Ἰλιάδα ὁ ὅρος ῥιγεδαυῆ, που ἀποτελεῖ ἀπαξ λεγόμενον, ἀποκαλύπτει ὅλο το τραγικὸ βᾶθος τοῦ διλήμματος τοῦ Ἀχαιοῦ ἥρωα. Το ρομαντικὸ ἐπεισόδιο τῆς συνάντησης τοῦ πιο μεγάλου ἥρωα καὶ τῆς πιο ὁμορφῆς γυναίκας δὲν ἔχει θέση στὴν τραγικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ στὴν κρίσιμη καμπὴ στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ κόσμος τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδας.⁴² Τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων μπορεῖ νὰ εἶναι τὰ ἴδια, οἱ χαρακτήρες ὁμῶς που αὐτὰ ἀνασύρουν στὴν ἀφηγηματικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἔπους εἶναι ἐντελῶς διαφορετικοί. Ἐτσι, Ἀχιλλεύς καὶ Ἐλένη δὲν μποροῦν νὰ συνυπάρξουν στὴν Ἰλιάδα. Ἡ παρουσία τοῦ ἐνὸς ἀποκλείει τὴν παρουσία τοῦ ἄλλου καθὼς ἀποτελοῦν τοὺς ἄξονες μιᾶς διαφορετικῆς προβληματικῆς, ἀσυμβίβαστης με τὰ ἰλιαδικὰ πρότυπα.⁴³ Ἡ Ἰλιάδα εἶναι τὸ ποίημα τῆς οργῆς τοῦ Ἀχιλλέα, τῆς μῆνιος, καὶ δὲν ἔχει θέση γιὰ ρομαντικὲς σκηνές (ὡς θυμηθούμε τὴ συνάντηση Ἐλένης καὶ Ἀλέξανδρου στὸ Γ, ἡ ὁποία κάθε ἄλλο παρά ρομαντικὴ εἶναι, καθὼς ἡ Ἐλένη προσβάλλει τὸν νέο τῆς σύζυγο γιὰ τὴ δειλία τοῦ, καὶ τὴ συνάντηση Ἐκτορα καὶ Ἀνδρομάχης στὸ Ζ, που χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν τραγικότητα ἐνὸς τέλους που μοιάζει ἀναπόφευκτο). Ἀχιλλεύς καὶ Ἐλένη δὲν μποροῦν νὰ συνυπάρξουν στὴν Ἰλιάδα γιὰ τὴ συνάντησή τους φαίνεται πῶς εἶχε συνδεθεῖ ἀναπόσπαστα με τὴν πα-

42. Ὁ Ἀχιλλεύς καὶ ἡ Ἐλένη ἀποτελοῦν ἓνα ἰδανικὸ ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἀπαγορευμένο ζευγάρι. Ὁ E. G. Schmidt («Achilles und Helena – ein verhindertes antikes Traumpaar. Ps.-Hesiod, Frauenkatalog Frgm. 204, 87-92 M.-W.»), στὸν τόμο R. Faber & B. Seidensticker (ἐπιμ.), *Worte, Bilder, Töne. Studien zur Antike und Antikerezeption*, Bernhard Kytzler zu Ehren, Königshaus und Neumann, Würzburg, 1996, σσ. 23-38) υποστηρίζει ὅτι ἡ γενεαλογικὴ-καταλογικὴ παράδοση ἀντικαθιστᾷ τὸν Ἀχιλλέα με τὸν Πάτροκλο ὡς μνηστήρα τῆς Ἐλένης. Ἡ παράδοση ἐπανελημμένα ἐπιχειρεῖ νὰ συνδέσει τὸν ἀρίστον τῶν Ἀχαιῶν με τὴν καλλίστη τῶν γυναικῶν, ἔστω καὶ ἔμμεσα. Ὑπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα, υποστηρίζει ὁ Schmidt (ὁ.π., σ. 38), πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ἡ συνυπαρξὴ τους στὸ νησί τῶν Μακάρων, ὁ γάμος τοῦ Νεοπτόλεμου με τὴν Ἑρμιόνη, κόρη τῆς Ἐλένης καὶ τοῦ Μενελάου (Ὁδ. δ 3-9, *Εὐρ. Ἀνδρομ.* 29) καθὼς καὶ ἡ ἐντάξη τοῦ Πατρόκλου στὸν κατάλογο τῶν μνηστήρων τῆς Ἐλένης. Ὁ Πάτροκλος ἀντικαθιστᾷ κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸν Ἀχιλλέα· ἀν καὶ δὲν εἶναι σε θέση νὰ κατακτήσει τὴν καρδιὰ τῆς Ἐλένης, κατακτᾷ, στὴν ἰλιαδικὴ παράδοση, μιὰ θέση δίπλα στὸν Ἀχιλλέα ὡς ἐπιστήθιος φίλος τοῦ.

43. Ἀντίθετα, στὰ Κύπρια ἡ συνάντηση Ἀχιλλέα καὶ Ἐλένης εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένη. Βλ. καὶ L. B. Ghali-Kahil, *Les enlèvements et le retour d'Hélène (dans les textes et les documents figurés)*, Παρίσι, Boccard, 1965, σ. 34: «Car Achille, trop jeune pour avoir été l'un des Prétendants, n' avait point connu Hélène, et l'auteur pouvait logiquement supposer qu'il désirait la voir, pour donner un sens à sa participation à la guerre; après l'entrevue, Achille empêchera les Achéens de lever le siège de Troie. De toute façon, ne fallait-il pas mettre en présence le héros principal de la guerre et l'héroïne qui en était la cause? Le plus fort ne devait-il pas au moins apercevoir la plus belle?»

ράδοση των *Κυπρίων ἐπών*, μια παράδοση ανταγωνιστική προς αυτήν της *Ιλιάδας* που το μνημειώδες ἔπος θέλει να ξεπεράσει. Η *Ιλιάδα* θα πρόδιδε τον ίδιο της τον εαυτό, τη δική της ιδιόρρυθμη αλλά και εντελώς ξεχωριστή ερμηνεία του ηρωικού κλέους, αν ἔφερνε κοντά την Ελένη και τον Αχιλλέα. Κατά συνέπεια, ο ένας από τους δύο πρέπει να εξαφανιστεί: ἔτσι, αν η Ελένη περιορίζεται σε τρεις σκηνές σε ολόκληρο το ἔπος, ο Αχιλλέας είναι κατεξοχήν αυτός που πρέπει να είναι απών από αυτές.

Προσπαθήσαμε να δείξουμε πως πρέπει να αντιμετωπίζουμε την επική ποίηση της αρχαϊκής εποχής περισσότερο ως ένα σύνολο ποιητικών παραδόσεων παρά ως κείμενα, ως παγιωμένες ποιητικές δημιουργίες με σαφή χρονολογικό προσδιορισμό. Εσκεμμένα επιλέξαμε ένα επεισόδιο με σχεδόν ανύπαρκτες άλλες επιβιώσεις, λογοτεχνικές ή εικονογραφικές, για να εστιάσουμε την προσοχή μας. Η επιλογή αυτή στηρίχθηκε κυρίως στην πρόθεσή μας να δείξουμε πως οι ανταγωνιστικές ποιητικές παραδόσεις των *Κυπρίων ἐπών* και της *Ιλιάδας* μπορούν να μελετηθούν και προς τα μπρος και προς τα πίσω, αφού συνυπάρχουν και αλληλοδιαμορφώνονται κατά τη διάρκεια της αρχαϊκής εποχής. Με αφορμή το συγκεκριμένο επεισόδιο που εξετάσαμε, διαπιστώσαμε τον τρόπο με τον οποίο η *Ιλιάδα* διαφοροποιήθηκε από εκείνο το μυθολογικό υλικό που δεν ταίριαζε όχι τόσο στην πλοκή της όσο στη δική της θεώρηση του ηρωικού κόσμου. Σήμερα, δυστυχώς, δεν είμαστε σε θέση να έχουμε μπροστά μας την πραγματική σκηνή της συνάντησης Αχιλλέα και Ελένης στα *Κύπρια*, να γνωρίζουμε τι ακριβώς είδε μπροστά του ο αχαιός ἥρωας· μπορούμε όμως, μέσα από την ανασύνθεση του επεισοδίου και τον προβληματισμό που πρότεινα, να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η *Ιλιάδικη* παράδοση «είδε» την αντίστοιχη σκηνή των *Κυπρίων*.